

BERNA MORAN
Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2

İletişim Yayınları 108 • Berna Moran Bütün Eserleri 2
ISBN-13: 978-975-470-055-8 • ISBN-13: 978-975-470-053-4 (Tk. No.)
© 1990 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-19. BASKI 1990-2014, İstanbul
20. BASKI 2016, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
DİZİN M. Cemalettin Yılmaz
BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BERNA MORAN

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2

Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a

İ L E T İ Ş İ M

BERNA MORAN 23 Ocak 1921'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğretimini Darüşşafaka ve Işık Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1941'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 1945'te mezun olarak aynı bölümde asistanlığa başladı. 1950-51 yılları arasında İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde doçentlik çalışması yaptı. 1956'da doçent, 1964'te profesör oldu. 1981'de emekli oldu. Moran, ilk baskısı 1972'de yapılan *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* adlı yapıtıyla büyük ilgi gördü ve 1973 Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü'nü kazandı. Moran, daha sonra *Birikim*, *Çağdaş Eleştirisi* gibi dergilerde yazdığı çeşitli incelemeleri *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı incelemesine esas aldı. Türk romanının doğuşunu ve o dönemin toplumsal koşullarını Batılılaşma olgusu içinde inceleyen üç ciltlik bu çalışma Türk edebiyatı eleştirisi geleneğinin en önemli eserlerinden biri olarak karşılandı. Berna Moran, 1993'te aramızdan ayrıldı.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf	21
İKİNCİ BÖLÜM	
Bereketli Topraklar Üzerinde Köylü Şehirli Çatışması	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Eskici ve Oğulları	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İnce Memed ve Eşkiya Öykülerinin Yapısı	101
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Dağın Öte Yüzü Üçlüsü	123
ALTINCI BÖLÜM	
Yaşar Kemal’de Yozlaşma Mitozu	153
YEDİNCİ BÖLÜM	
Kemal Tahir’in Roman Anlayışı	173
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Kurt Kanunu’nun Polisiye Kurgusu ve Suçlusu	189
DOKUZUNCU BÖLÜM	
Devlet Ana’nın Kalıpları	211

ONUNCU BÖLÜM

***Tırpan'da Cinsel Tecavüz ve Sınıf Kavgası*..... 243**

ON BİRİNCİ BÖLÜM

***Tutunanlardan Tutunamayanlara Bir Yolculuk*..... 261**

ON İKİNCİ BÖLÜM

***Aylak Adam'dan Anayurt Oteli'ne*..... 291**

Sonuç: İkinci Dönem Romanının Özellikleri..... 315

Dizin..... 325

GİRİŞ

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın birinci cildinde 1950'lere (hatta *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü de hesaba katarsak 1961'e) kadarki birinci dönem romanları ele alınmıştı. Bu ikinci ciltte kabaca 1950-1975 yılları arasında yazılmış 15 kadar yapıt var. Bunların çoğunu Anadolu romanı diye adlandırabileceğimiz yapıtlar oluşturuyor. Hepsi köyden söz etmediği için "Köy romanı" deyimini kullanmak istemiyorum. Hem zaten bu yapıtların ikinci ciltte toplanmış olmalarının nedeni Anadolu köy ve kasabalarındaki yaşamı ve insanları anlatmış olmaları değil, toplumsal yapıdan kaynaklanan haksız bir düzenin yol açtığı az çok ortak bir sorunsalı konu edinmiş olmaları.

Birinci ciltte belirtmeye çalıştığımız gibi Tanzimat'ta Batılılaşma hareketinin bir parçası olarak başlayan Türk romanının ana sorunsalı 1950'lere kadar Batılılaşma olmuştur. Bu kitapta "İkinci Dönem" diye adlandıracağımız yılların romanında ise toplumsal yapıdan kaynaklanan haksız düzen sorunlarının ağır bastığı görülür.

Bu yapıtların dışında kalan ve Anadolu romanının karşı

kutbunda yer alan *Tutunamayanlar* ile *Anayurt Otelini* de bu cilde aldım, çünkü, bu dönemin incelenmesi gereken çok başka türden iki yapıtı bunlar. Ayrıca çok ayrı türden olmalarına karşın bunlar da bir anlamda başkaldırı romanıdır ve bu bakımdan Anadolu romanlarının sorunsalıyla ortak bir yönleri vardır. Bu demek değildir ki, 1950'lere kadar Batılılaşma tek sorunsal olarak kalmış, sonra birdenbire yerini başka bir sorunlar yumağına bırakmıştır. Gerçekte değişiklik 1937'de basılan *Kuyucaklı Yusuf* ile başlar diyebiliriz, ama romanımıza ancak 1950'lerde ve 1960'larda Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar ve Fakir Baykurt gibi yazarlarla basar damgasını.

İkinci Dönem romanını belirleyen birçok etmen olduğuna kuşku yok. Ama bu kitaba "Giriş" bölümünde önemli gördüğümüz iki etmen üzerinde kısaca duracağım: Toplumsal ve yazınsal etmenler.

* * *

İkinci Dönem romanını doğuran toplumsal, tarihsel, ekonomik koşullara genel bir bakış nasıl bir gelişme tablosu serer önümüze? İktisatçılarımızın, sosyologlarımızın, tarihçilerimizin, çalışmalarından çıkan ve az çok herkesçe bilinen bu tabloyu, bazı çizgilerin altını çizerek ve romanla ilgisini göz önünde tutarak özetlersek 1950'lerde parlayan Anadolu romanının çıkışını ve özelliklerini bir dereceye kadar açıklayabiliriz sanırım.

Burada bizi asıl ilgilendiren, Türkiye'de meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişimle, 1950 sonrası romanında belirginleşen sorunsal değişikliği arasındaki ilişki. Neden 1950'lere kadar ana sorunsal Batılılaşma olarak kaldı ve sonra sınıfsal içeriği olan toplumsal bir sorunsala dönüştü? Bu sorunun cevabını çok basite indirgemeyerek ve çok kısa

bir şekilde ifade etmek istersek, diyebiliriz ki, Cumhuriyet döneminde güdülen politika zamanla sınıflaşmayı ve sınıf çatışmasını getirmiş ve böylece başka bir sorunsalın öne geçmesine neden olmuştur.

Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde Türk toplumunda çatışan sınıflar yoktu; sömüren emperyalist Batı ve sömürülen Osmanlı vardı. Bu sömürüye son veren Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk ince bir taktik kullanarak çok yönlü bir ittifak kurmayı ve çeşitli kesimleri bir araya getirmeyi başarmıştı. Kumandanlar, din adamları, eski İttihatçılar, bürokratlar, eşraf ve solcular yurdu işgalden kurtarmak amacı etrafında birleştirilmişlerdi. Ayrıca Sovyetler'in desteğini kazanmak kaygısı, ortaya atılan programlarda etkisini göstermiş ve geniş halk yığınlarının sorunları göz önünde tutularak onların yararına faaliyet gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştı.

Bunu sağlamak için Atatürk'ün çeşitli kesimleri içine alabilecek bir halkçılık ideolojisi geliştirdiğini biliyoruz.¹ Ama savaştan sonra bu ittifakın da, halkçılığın da sürdürülmediğini görüyoruz.

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra, iktidarı ele geçiren asker ve sivil bürokrasi emperyalist devletlere karşı bağımsızlığımızı koruyabilmek için yine Batı modelini seçmeyi en iyi çare olarak görmüştü. Çünkü o sırada askerî alanda olsun, ekonomik alanda, kültürel alanda olsun başarıya ulaşmış tek model Batı modeli idi. Ama Batı modeli sınıflı bir toplumdur ve ekonomik gücünü zengin burjuva sınıfından alıyordu. Bu durumda Batı devletleri gibi güçlü olmak, hem siyasal, hem kültürel alanda köklü devrimler yapmayı, hem de izlenecek ekonomik rejimi saptamayı gerektiriyordu.

1 Bkz. İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz-Güz 1978, s.65-71.

Nitekim, saltanat ve hilafet kaldırıldı, Cumhuriyet kuruldu ve kültürel alanda Atatürk devrimleri sırayla gerçekleştirildi. Ayrıca, millî ekonominin güçlenmesini sağlamak için izlenecek yolun tartışıldığı 1923 İzmir Kongresi'nde kapitalist Batı'nın liberal sisteminde karar kılındı.

Bu durumda, savaş sırasında kurulan çok yönlü ittifakı sürdürmeye gerek kalmamıştı. Ancak, gücünü paradan almayan ve bir sınıfa dayanmayan küçük burjuva iktidarı, iktidarda kalabilmek ve tasarladıklarını gerçekleştirebilmek için Anadolu'ya egemen ve ekonomik gücün sahibi olan eşraf ve ayanın desteğine muhtaçtı. Bundan ötürü merkezî bürokrasi diğer kesimlerle savaş sırasında kurulan ittifakları savaştan sonra yavaş yavaş bozarken eşraf ve ayan ile olan ittifakını sürdürdü ve bir anlamda onları iktidara ortak etti.² Ticaret ve sanayide güçlü bir burjuva sınıfı yaratmak için, henüz gelişmemiş şehir burjuvazisinin sermaye sahibi olmasına yardım ederken bir yandan da eşrafın topraklarını genişletme çabasına arka çıktı. Başka bir şekilde söylersek, toplumsal yapıda bir devrim düşünülüyordu. 1923-1945 yılları arasındaki toplumsal yapıyı, halkı yine yönetici sınıfının dışında bırakan şu tabloyla gösterebiliriz:

Bürokrasi (Asker ve Sivil)

Eşraf ve Ticaret Burjuvazisi

Halk (işçi, esnaf, köylü)

Yönetici Sınıf

Yönetilen sınıf

Ne ki, sınıflı topluma geçmekten kaçınan Halk Partisi sınıfların varlığını reddederek, bunların tümünü "halk" kavramı altında topladı. Sınıflar yok, mesleklere bölünmüş halk vardı. Ziya Gökalp'in Türkiye'ye getirdiği, Durkheim'ci dayanışma kuramından kaynaklanan ve çeşitli mes-

2 Bkz. Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Dost Kitapevi Yayınları, 1988, s.110-113.

leklerin çıkarları arasında bir uyum sağlanabileceğini savunan bu görüş Halk Partisi'nin sınıf farklılaşmasına karşı öne sürdüğü halkçılık üzerine temelleniyordu.

Kurtuluş Savaşı sırasında daha çok taktik nedenlerle benimsenmiş olan “halkçılık” değişen koşullar altında eski anlamını yitirmeye mahkûmdu. Artık ne egemenliğin halkta olması söz konusuydu, ne alınan ekonomik kararlarda halkın gözetildiği söylenebilirdi, ne de gerçekten halkın yararına olabilecek alt yapı devrimlerinin gerçekleştirildiği.

Kısacası savaş sonrasında halkçılık ideolojisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin güttüğü sermaye sahibi sınıflar yetiştirme politikasını meşru kılma işlevini sürdürüyor ve sınıfların varlığını yadsımaya yarıyordu. Boşuna bir çabaydı bu; eşraf ve ticaret burjuvazisini güçlendirme siyasetinin kaçınılmaz sonucu, halkçılık ideolojisi sayesinde sınıf farklılaşmasına engel olma stratejisiyle önlenemezdi elbette.

Ne 1923-1930 yılları arasındaki liberalizmin ne de 1930-1950 yılları arasındaki devletçiliğin halk yararına işlediği söylenemez. 1923-1950 arası, sınıf farklılaşmasının gittikçe arttığı, baskı rejiminin gittikçe ağırlaştığı ve köylünün gittikçe yoksullaştığı yıllar olmuştur. “Köylü efendimizdir” sloganının lafta kaldığını söylemeye gerek yok. Halk Partisi'nin kendi bünyesinde meydana gelen değişiklik de partiyi ilerici çizgisinden yavaş yavaş uzaklaştırdı. Sonuç, haksız bir düzenin belirgin biçimde yerleşmesi olarak görülüyor. Niyazi Berkes'in dediği gibi

Serbest Fırka'nın meydan okuyuşu karşısında Halk Partisi sınıf çıkarlarına ödün verme yoluna iyice girdi. Çıkar temsilcileri olmayan eski devrimciler, asker, aydın, memur kökenliler yerine yavaş yavaş eşraf, ağa, bey temsilcileri partide üstün gelmeye başladı. Bu değişmeye paralel olarak,

parti, halk, köylü, işçi ve aydın kitlelerine dayanmak yerine bunların hepsi Kemalizmin ya fiili ya da potansiyel düşmanları olarak görüldü. Özellikle aydın ve işçi, şüpheli insanlar olarak görülmeye başladı. Aslında Kemalizme karşı olan çıkar zümreleri, partiyi kendi tekelleri altına aldılar. Bu değişmelerin farkında olmayan bazı aydınlar kendilerini mahkemede veya hapisanede buldular.³

Merkezî bürokrasi burjuva sınıfını güçlendirirken denetimi elinde tutacağını umut ediyordu, ama güçlenen burjuva, iktidarı zorlayacak duruma geldi mi fırsat arar. İkinci Dünya Savaşı Türkiye'deki ticaret burjuvazisine ve büyük toprak sahiplerine bu fırsatı verdi. Çünkü savaş sonuçları Türkiye'yi de etkiledi ve 1946-1950 yılları arasında koşullar değişti. Batı bloku içinde yer almak isteyen Türkiye, tek parti sistemini bırakarak demokrasiye kapılarını açtı. Daha doğrusu çok partili sisteme giderek araladı en azından. Bu durumda burjuvazi halkın bıktığı CHP'nin elinden kolayca aldı iktidarı.

* * *

Demokrat Parti'nin öyküsü malum. Halkın büyük desteğiyle iktidara gelen ve uzun süre bu desteği korumayı başaran DP, ideolojisi açıklık kazandıkça zayıflamaya ve kendini desteklemiş olan kesimlerden bir kısmını yitirmeye başladı. Atatürkçülüğü yorumlayışı geriye dönüktü. Devrimcilik, antiemperyalizm, ulusal bağımsızlık ve laiklik ilkelerinden ödün vermekte sakınca görmemesi, bürokratları, orduyu ve üniversiteyi karşısına almasına neden oldu. Buna ekonomik başarısızlık da eklenince, parti, gücünü, baskı rejimi kurarak korumayı yeğledi ve sonunda 27 Mayıs İhtilali ile devrildi.

---

3 Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, 1975, s.117.

1950-1960 yılları arasında burjuvazinin geliştirdiği kapitalizmin sınıf sorununu daha da berraklaştırdığını ve böylece bilinçlenmeyi hızlandırdığını ve solu kamçılıdığını görüyoruz. Emre Kongar'ın dediği gibi

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Osmanlı toplum yapısının özel niteliklerinden dolayı ideoloji, sınıflaşmayı önemli ölçüde etkilemiştir. Oysa, 1980'lere giderken, bunun tam tersi olmakta, sınıflaşma değişkeni, ideoloji ögesini biçimlendirmektedir.⁴

Başka bir deyişle Halk Partisi'nin ideolojisi gereği güttüğü ekonomi politikası ister istemez sınıflaşmayı doğurmuş ve sınıflaşma da, doğal olarak, ideoloji çatışmalarını getirmiştir. Beliren yelpazede küçük burjuva kökenli aydınların bir kısmı DP'nin temsil ettiği bir tür sulandırılmış Kemalizm ideolojisini, bir kısmı seçkinci bürokratların Kemalist ideolojisini, bir kısmı da toplumcu çizgide bir Kemalizmi benimsediler.

* * *

Cumhuriyet döneminde solcuların dışındaki aydınlar ve bu arada yazarlar, şairler ve romancılar kendileri gibi küçük burjuva kökenli olan seçkinci bürokrasinin iktidarını, hemen hemen 1950'lere kadar desteklediler. Onlar da çağdaşlaşmanın bir ahlak ve kültür sorunu olduğu inancındaydılar ve dönemin egemen ideolojisinde yer alan milliyetçilik, bağımsızlık, halkçılık ve laiklik ilkeleri aydınların da inandığı ilkelerdi. Bundan ötürü devrimler de halk yığınlarına değil aydın tabakaya dayanılarak yapılmıştı. Romancılarımız ve şairlerimiz de devletin himayesinde sanatlarını sürdürdüler. Bir kısmı yüksek düzeyde devlet memuru ya da

4 Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınevi, 1976, s.14.

milletvekili oldu. Başka bir deyişle 1950 öncesi yazarları toplumsal ilişkilere resmî ideolojinin içinden bakıyorlardı. L. Althusser'in terimleriyle ifade edersek, ideoloji, varolmanın gerçek koşullarını bir sis perdesi altında gizlediği için mevcut üretim ilişkilerini değil, bireyin bunlarla olan hayali ilişkisini yansıtır.⁵ Romancılarımız da ideolojinin perdelediği, ama gerçekte var olan üretim ilişkilerini ya önemsemiyor ya da ayırımına varmıyorlardı. Bundan ötürü Batılılaşma sorunsalına eğildikleri ve sonuçlarını tartıştıkları yapıtlarıyla egemen ideolojiyi yeniden üretme çabasına katkıda bulunmaya devam ettiler.

Bu dönemde, düzenle uzlaşmayan Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali gibi solcu yazarların sayısı azdı, ama 1950'lerden sonra durumun değiştiği görülüyor. Bu ciltte inceleyeceğimiz yazarlar egemen ideolojiye dışarıdan baktılar ve onu yeniden üreten romanlar değil, düzeni sorgulayan romanlar yazdılar. Bu yüzden çoğu ya kovuşturmaya uğradı ya hapse atıldı. Kentlerde kapitalist sınıfla işçi sınıfı henüz, bir sanayi toplumunda olduğu denli tam anlamıyla oluşmadıkları için, haksız düzenin en açık olarak görüldüğü yer kırsal kesimdi ve bu kesimin gerçeklerini dile getiren yapıtlar dönemi temsil eden romanlar olarak birbirini izledi.

Kısacası, 1923-1950 arasında Türkiye'de sömürünün, sınıflaşmanın ve tek parti rejiminin getirdiği haksız düzen, romanda da Batılılaşmanın yerini, düzene dönük yeni bir sorunsalın almasına neden oldu diyebiliriz.

* * *

Anadolu romanını hazırlayan sosyoekonomik koşulların yanı sıra yazınsal etmeden de söz etmek gerekir. Yazınsal

5 Bkz. L. Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Birikim Yayınları, 1978, s.64.

etmen derken Millî Edebiyat akımını kastediyorum. Daha doğrusu uzantısını. İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında Selânik'te *Genç Kalemler* dergisini çıkaran bir avuç aydın ve yazar tarafından başlatılan bu akımı edebiyat tarihleri Cumhuriyet ile birlikte sona erdirirler. Ama kanımca, roman sözü konusu olduğunda akımın 1950'lere kadar sürdüğünü söylemek yanlış olmaz. Çünkü Cumhuriyet ile birlikte siyasal bakımdan yeni bir döneme geçilmişse de, Cumhuriyet romanını Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa gibi Millî Edebiyat akımının temsilcileri sürdürmüştür.

Yine Meşrutiyet'in aynı yıllarında düşün alanında sosyalist kıpırdamalar görülüyor, ayrıca Rusya'daki "narodnik" (halkçılık) akımından İstanbul'a, Selânik'e esintiler geliyordu. *Genç Kalemler* dergisinin yazarları Ömer Seyfettin, Ali Canip, Rasim Haşmet, Akil Koyuncu bu ortam içinde işe koyulmuşlardı ve halka ulaşabilmek için dilin sadeleştirilmesi, Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılması gerektiği fikrini savunuyorlardı. Böylece Osmanlı aydını ile halk arasındaki kopukluk ortadan kaldırılacaktı. Şurası açık ki Millî Edebiyat akımı yalnızca edebiyat ve dil sorunuyla değil politik ve toplumsal bir sorunla bağıntılıydı. *Genç Kalemler*'den Rasim Haşmet, Selanik Sosyalist İşçiler Federasyonu'nu kuran Benaroya'nın dört dilde çıkarttığı *Amele Gazetesi*'nde yönetici olarak çalışmıştı.⁶ Ömer Seyfettin, Niyazi Berkes'in işaret ettiği gibi sosyalizmi de halkçılığı da yakından tanımış ve "Ashab-ı Kehfimiz" adlı öyküsünü "bir sosyalist Ermeni aydınının ağzından" yazmıştı. Başta Millî Edebiyat'ın, halkçılığı izleyen bir akım olarak doğduğu anlaşılıyor.⁷

6 Bkz. George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, 3. baskı, Boğaziçi Yayınları, 1979, s.24-25.

7 Niyazi Berkes, *a.g.y.*, s.232-233.